

імперії організовано орган спеціального нагляду за безпекою робіт у гірничій промисловості, який мав назву «гірничя поліція». Згодом, з розширенням державного нагляду за безпечним веденням робіт в інших галузях промисловості, цей орган неодноразово трансформувався, аж доки не набув вигляду сучасної Державної Служби гірничого нагляду та промислової безпеки України. Найстарішим спеціальним наглядом за безпекою є котлонагляд. Безпека експлуатації парових котлів контролювалася вже в 1843 р. губернськими інженерами. 60 років потому цей нагляд передали Фабричній інспекції Міністерства торгівлі і промисловості. А з 1910 року і до революції його здійснювали товариства котловласників.

У 1880 р. законом уперше впроваджено основні правила підземних робіт. У них було зазначено: «Роботи повинні здійснюватися так, щоб вони не становили небезпеки для життя і здоров'я робочих і сусідніх жителів, відповідати вимогам будівель». Радянський період історії нагляду за безпекою праці розпочався 17 травня 1918 р., коли Радою Народних Комісарів прийнято Декрет про створення інспекції праці.

Постановою Ради Міністрів УРСР створено Державний комітет з нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості і гірничого нагляду Ради Міністрів УРСР (Держгіртехнагляд УРСР), а постановою уряду 1958 р. було визначено його основні завдання, обов'язки і права, з чого, власне, і розпочалася діяльність Комітету. Після утворення Держгіртехнагляду на нього було покладено функції державного нагляду в галузях і на об'єктах підвищеної небезпеки, а саме: у вугільній, гірничорудній і нерудній, нафтогазовидобувній промисловості, котлонагляду, при експлуатації підйомних споруд і посудин, що працюють під тиском, за належною експлуатацією родовищ корисних копалин і охороною надр, а також за виробництвом, зберіганням і використанням вибухових матеріалів.

З 1993 р. починається принципово новий етап в історії органів державного нагляду. Це було зумовлено прийняттям 14 жовтня 1992 року Закону «Про охорону праці». Україна була першою серед країн СНД, що прийняла такий Закон і виконала вимоги Міжнародної організації праці про організації незалежного державного нагляду з охорони праці. Отже, історія розвитку науки щодо охорону праці пройшла довгий шлях свого становлення.

Вовк О. І.

ХНУ ім. В. Н. Каразіна

ВНЕСОК В. Н. КАРАЗІНА У РОЗВИТОК ЛІСІВНИЦТВА

Василь Назарович Каразін (1773–1842) є одним із найяскравіших представників вітчизняної інтелектуальної еліти кінця XVIII – першої половини XIX ст., який уславив своє ім'я на науково-освітньому поприщі. Відомий насамперед як засновник Харківського університету, він долучився і до розвитку багатьох галузей науки, зробивши внесок у фізику, хімію, метеорологію, статистику тощо. Разом із тим, особливості зовнішнього

середовища та умови проживання В. Н. Каразіна в найбільшій мірі спрямували його дослідницький інтерес на сферу сільського господарства та пов'язаних із ним галузей. Не залишився він осторонь і лісівничої науки, ставши одним із піонерів степового лісорозведення на теренах Російської імперії.

Питання щодо внеску В. Н. Каразіна у розвиток сільськогосподарської культури піднімали у своїх публікаціях спеціалісти в галузі лісового господарства В. Д. Бондаренко, Г. Б. Гладун, М. Г. Курдюк, О. І. Фурдичко, географ Г. П. Дубинський, історики А. Г. Болебрух, С. М. Куделко, А. Г. Слюсарський, А. В. Хрідочкін та ін. Разом із тим, нагальною залишається проблема комплексного висвітлення вказаної проблеми в контексті епохи, в яку жив і творив В. Н. Каразін.

Період кінця XVIII – першої половини XIX ст. ознаменувався зародженням наукового пізнання про ліс у Російській імперії, що було безпосередньо пов'язано із успіхами природничих наук та накопиченням виробничого досвіду. Низка актів та подій загальнодержавного рівня (як-то заснування у 1789 р. Лісового департаменту при Адміралтейській колегії для управління казенними лісами та видання інструкцій для обер- та форстмейстерів) зафіксували прагнення центральної влади упорядкувати та систематизувати діяльність у галузі збереження та примноження лісового багатства країни. Разом із тим, вказаний період характеризувався інтенсивним знищенням лісів, а поодинокі спроби штучного лісорозведення ще не носили систематичного характеру. Для більшості рядових поміщиків ліс був лише засобом наживи і піддавався знищенню більше, аніж відтворювався. Одним із тих небагатьох господарників, хто уже тоді піднімав питання про необхідність збереження лісових площ та розвивав окремі положення про значення лісу як природного чинника, був В. Н. Каразін.

Він відгукнувся на проблему низкою публікацій: «О важности лесоводства, наипаче для России» (1817), «Об обсадке дорог деревьями» (1818), «Еще некоторые замечания о Слободско – Украинской губернии» (1820), «О лесоводстве или лесоразведении» (1838) тощо. У своїх працях учений доводив сприятливий вплив лісу на клімат та водний баланс річок, ставив питання про збереження лісів і закликав берегти їх від непродуманих вирубок, вказував на необхідність обсадження деревами балок та ярів, заліснення степових, а особливо – непридатних для ведення сільського господарства піщаних просторів, тим самим органічно поєднуючи екологічні питання з економічними. У статтях вчений також повідомляв про результати власних спроб штучного лісорозведення, давав поради стосовно оптимального підбору висаджуваних деревних культур, залежно від властивостей ґрунту тощо.

Пропозиції, висловлені В. Н. Каразіном ще на початку XIX ст., апробуються та упроваджуються і сьогодні, і не лише в нашій країні, а й за кордоном. Зокрема, за свідченням Г. Б. Гладуна, наприкінці XX ст. широкого розповсюдження у світовій практиці набуло агролісівництво (agroforestry), яке широко використовує принципи, викладені українським науковцем у своїх

працях. У 2004 р. у США відбувся перший всесвітній з'їзд із агролісівництва, була прийнята резолюція стосовно необхідності його широкого запровадження, що свідчить про перспективність та актуальність цього напрямку лісівничої науки.

Гелеш А.В.

НТУ «ХПІ»

ВНЕСОК АСПІРАНТУРИ ЛПІ У РОЗВИТОК НАУКИ І ТЕХНІКИ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ (60-80-ті рр. ХХ ст.)

Розгортання науково-технічного прогресу в середині ХХ ст., підвищення ролі в ньому вищої школи зумовило актуальність підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів через аспірантуру вищих навчальних закладів. У Львівському політехнічному інституті в 60–80-х рр. ХХ ст. приділялася велика увага цьому питанню та була налагоджена досить ефективна система підготовки наукових кадрів через аспірантуру.

Ще в 1944–1945 рр. політехніка розпочала підготовку науково-педагогічних кадрів через цільову аспірантуру. Відкритого прийому в аспірантуру тоді ще не було. Проте інституту дозволили підібрати для аспірантури 15 претендентів (претендентами були працівники інституту, котрі не навчалися в аспірантурі, але самостійно або під керівництвом вчених готували і захищали дисертації). Заповнили, однак, лише третину цих місць. Керівниками аспірантів призначено професорів О.О. Харкевича, С. Бржозовського та Г.І. Погодіна-Алексєєва. З часом удосконалювався підбір кандидатів і підготовка претендентів до вступу у цільову аспірантуру, відповідно збільшувалася їхня чисельність.

Так, станом на 1 січня 1961 р. в аспірантурі ЛПІ навчалося 29 осіб з відривом від виробництва і 30 осіб – без відриву від виробництва за 25 спеціальностями. Щорічно на навчання до аспірантури направляли випускників-відмінників, які виявляли схильність до науково-дослідної роботи, а також брали участь у педагогічній роботі і громадському житті інституту. Тематика дисертацій аспірантів визначалася у руслі фізико-математичних, хімічних, геолого-мінералогічних, технічних, геодезичних, економічних та архітектурних спеціальностей.

Вже у 1970-х рр. підготовку науково-педагогічних кадрів вели зі 55 спеціальностей, профіль яких повністю відповідав потребам важливих галузей науки, народного господарства та інституту. Станом на 1 січня 1971 р. в аспірантурі навчалося 315 осіб, з яких 141 – зараховані з відривом і 174 – без відриву від виробництва. Тобто, за 20 років підготовки науково-педагогічних кадрів через цільову аспірантуру ЛПІ чисельність аспірантів зросла у 5 разів, а спеціальностей – удвічі.

У 1970 р. наукове керівництво аспірантами здійснювали на кафедрах 92 наукові керівники, з яких 33 – професори, доктори наук. Кожен професор керував роботою чотирьох-п'яти аспірантів, отже половина аспірантів